

Gönderim Tarihi: 04.06.2025

Kabul Tarihi: 29.09.2025

DOĞU GAZETESİNDE ARDAHAN VE İLÇELERİ (1937-1938)

Ardahan and its Districts in Doğu Newspaper (1937-1938)

Özcan ÇÖLÜK

Dr.; Bağımsız Araştırmacı
ocoluk2015@gmail.com

ORCID ID:0000-0001-8393-8253

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

14 Ekim 1937 tarihinde yayın hayatına başlayan ve 289 sayı basıldıktan sonra 18 Kasım 1938 tarihinde kapatılan Erzurum merkezli Doğu, Türkiye ve dünyaya ilişkin haberlerin yanı sıra Türkiye'nin doğusuna, bilhassa kuzeydoğusuna yönelik yayıncılık anlayışıyla öne çıkmış bir gazetedir. Gazete, Üçüncü Umum Müfettişi Hasan Tahsin Uzer'in teşvikiyle gazetenin başyazılarını da kaleme alan Cihat Baban tarafından kurulmuştur. Doğu'nun yayın hayatına başladığı günlerde, Doğu Anadolu Bölgesi'nin kuzeydoğusunda bulunan Ardahan, Göle, Çıldır ve Posof; Kars'a bağlı birer ilçe statüsündeydi. Bugün Ardahan'ın bir ilçesi olan Damal, Posof'a, Hanak ise Ardahan'a bağlı birer nahiye idi. Merkeze uzak, kışların uzun ve sert geçtiği, şehirleşme oranı düşük bu yöreler, ulusal basında kendine yer bulamıyordu. Yerel basının Kars Valiliği tarafından çıkarılan tek bir gazeteyle sınırlı olduğu bölgede durum, Doğu'nun yayın hayatına başlamasıyla değişti. Erzurum merkezli yayın yapan Doğu, haberlerinde ağırlıklı olarak Erzurum ve ilçelerine yer verse de Ardahan ve çevresi de yüze yakın haberle gazetede kendine yer buldu. Gazetede, Ardahan ve çevresinin genel görünümü, idari yapısı, inşaat ve yol çalışmaları, eğitim, sağlık, kültür, iktisadi ve sosyal hayat gibi konular ele alınıyordu. Bunun yanında bölgedeki asayiş olaylarına da yer veriliyor, zorlu iklim koşulları ve tabiat olayları okurların dikkatine sunuluyordu. Ardahan ve çevresine ilişkin resmi ilanlar ve atama haberleri de gazete sayfalarında kendine yer buluyordu.

Anahtar Kelimeler: Doğu Gazetesi, Ardahan, Göle, Posof, Çıldır

Abstract

Doğu (East), an Erzurum-based newspaper, was launched on October 14, 1937, and ceased publication on November 18, 1938, after 289 issues. It distinguished itself by covering national and global news while specifically focusing on the eastern and northeastern regions of Türkiye. Cihat Baban, who also penned the editorials, founded the newspaper with the encouragement of Third Inspector General Hasan Tahsin Uzer. When Doğu began publication, Ardahan, Göle, Çıldır, and Posof, located in the northeastern part of the Eastern Anatolia Region, were districts of Kars. For instance, today's Ardahan district, Damal, was a sub-district of Posof, and Hanak was a sub-district of Ardahan. These remote areas, characterized by long, harsh winters and low urbanization, were often overlooked by the national press. The local press was limited to a single newspaper published by the Kars Governorate, but the launch of Doğu changed this situation. Although based in Erzurum and primarily covering Erzurum and its districts, the newspaper featured nearly a hundred news items about Ardahan and its surrounding area. It covered topics like the general status and administrative structure of the region, construction, roadworks, education, health, culture, and its economic and social life. Furthermore, Doğu reported on regional security incidents, official appointments, announcements, challenging climatic conditions, and natural events.

Keywords: Doğu Newspaper, Ardahan, Göle, Posof, Çıldır

1. GİRİŞ

Doğu gazetesi, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarı tarafından kurulan Üçüncü Umum Müfettişliğinin teşvikiyle 1937 yılında Erzurum'da yayın hayatına başlamış yerel bir gazetedir. Müfettişliğe atanan Hasan Tahsin Uzer'in bir projesi olan gazete; Cihat Baban'ın sahipliğinde çıkarılmış, Cumhuriyet değerlerini halka anlatma misyonuna sahip bir yayın anlayışıyla yayınlarını bir yıl boyunca sürdürmüştür (Aktaş, 2022, s.185). Gazete, Türkiye ve dünyada yaşanan gelişmeleri ulusal bir gazete ölçeğinde okurlarına yansıtırken, aynı zamanda Anadolu'nun kuzey doğu şehirleriyle ilgili yerel haberlere de yer vermiş, bu doğrultuda Ardahan ve çevresi de haberlere konu edilmiştir.

Doğu gazetesinin Erzurum'da yayına başladığı 1937 yılından önce Ardahan'da yayınlanmış ve daha sonra faaliyetlerine son vermiş iki yayın mevcuttur. Bunlardan birincisi, 1922 yılında İlkokul müfettişi Ali Rıza Bey tarafından yayınlanan Yeşil Yuva mecmuasıdır. Ardahan'ın sosyal ve kültürel hayatına ilişkin haberler veren dergi, Ali Rıza Bey'in Muğla'ya tayini üzerine bir müddet orada yayınlanmış, 27. sayısının ardından 1925 yılında yayın hayatına son vermiştir. İkincisi ise bir okul gazetesi olduğu anlaşılan, tek sayfaya basılı, Küçük Mektepli gazetesidir. Ardahan Merkez Mektebi öğrencileri tarafından çıkarılan haftalık gazetenin sorumlu müdürlüğünü, okulun öğretmenlerinden İsmail Hakkı yapmıştır. 1933 yılına ait tek bir nüshası günümüze ulaşabilmiş olan gazetenin, sanat ve edebiyat ağırlıklı bir yayın yaptığı görülmektedir. (Gündoğdu, Temiztürk ve Timur, 2022, s.428-429). Doğu gazetesi yayına başladığında Kars Valiliği tarafından çıkarılan Kars gazetesi, bölgeye ilişkin haberlerin yayınlandığı yegâne yerel yayın organıdır. Gazete 1929 yılında kurulmuş, Kars'ın Merkez ilçesi ağırlıklı olmak üzere bölgeye dair haberleri sayfalarına taşımıştır (Arslan ve Tekir, 2013, s.13-19). DP iktidarının ardından Ardahan'da gazete ve dergilerin sayısı artmış, 1922 yılından 2022 yılına kadar geçen yüz yıllık süreçte 76'sı dergi, 57'si gazete olmak üzere toplam 133 yayın bu alanda faaliyet göstermiştir (Arslan ve Tekir, 2013, s.13-19). Günümüzde Ardahan Anadolu Haber ve Ardahan Medya adlı iki gazete yayınlarına devam etmektedir.

Uzun yıllar süren Rus egemenliğinin ardından 23 Şubat 1921 tarihinde TBMM hükümeti tarafından yeniden Türkiye sınırlarına dâhil edilen Ardahan, 7 Temmuz 1921 tarihinde vilayet yapılmışsa da 1926 yılında Kars'a bağlanarak ilçe haline getirilmiş, Göle, Çıldır ve Posof Kars'a bağlanırken, Hanak Ardahan'a, Damal ise Posof'a bağlı nahiye statüsüne alınmıştır (RG, 26 Haziran 1926). 1992 yılında Ardahan yeniden

il statüsüne yükseltilmiş; Çıldır, Damal, Göle, Hanak ve Posof ilçeleri Ardahan'a bağlanmıştır (RG, 3 Haziran 1992).

Çalışma; Doğu gazetesinde, bugünkü Ardahan sınırları içinde yer alan haber, yorum ve değerlendirmeleri ele almış, 1937-1938 yıllarında bölgenin idari, iktisadi, sosyal ve kültürel iklimini gazetenin gözünden yansıtmayı amaçlamıştır. Böylece az gelişmiş bir bölgede Cumhuriyetle birlikte yaşanan değişimleri ortaya çıkarmakla birlikte, halkın sosyal yaşamına ilişkin bilgileri de sunma çabası içinde olmuştur.

Çalışma kapsamında Doğu gazetesinin 14 Ekim 1937 tarihinde çıkan ilk sayısından 18 Kasım 1938 tarihinde çıkan son sayısına kadarki nüshaları taranmıştır. Tarama esnasında Ardahan ve ilçeleriyle köylerine ait yüze yakın haber tespit edilmiştir. Söz konusu haberler, içeriklerini yansıtacak şekilde özetlenmiştir. 1930 yılların ikinci yarısındaki Ardahan portresi, bu haberler üzerinden ortaya konmaya çalışılmıştır.

2. DOĞU GAZETESİNDE ARDAHAN HABERLERİ

2.1 Ardahan ve Çevresinin Genel Görünümü

Gazetede Ardahan'la ilgili ilk kapsamlı ve ayrıntılı haber, “Muhabir Mektupları” kısmında Ardahan'ı genel özellikleriyle tanıtan bir yazıdır. Yazıda; Ardahan'ın Doğu Anadolu'nun kuzeyinde, Kür nehri kıyısında ve oldukça büyük bir ovanın bittiği noktada yüksek bir tepenin üzerine kurulduğu belirtilmekte ve nüfusunun üç bin¹ olduğu bilgisi verilmektedir. Buna göre şehir, eski ve yeni olmak üzere iki kısma ayrılmıştır ve şehri ayıran Kür nehri üzerindeki asma köprü şehre ayrı bir güzellik katmaktadır. Şehrin yeni kısmında muntazam bir çarşı ve park göze çarparken eski Ardahan tarafında kayalıklar üzerine kurulmuş Ardahan kalesi dikkat çekmektedir. İlçenin imar faaliyetleri, Oltu Caddesi üzerinde yer alan eski derme çatma iş yerlerinin yıkılarak yerlerine taştan mağazalar inşa edilmesi ve yeni bir fırın yapılmasıyla sınırlı olmasına rağmen yazıda bu faaliyetler için “hummalı” tabiri uygun görülmüş ve belediye başkanlığı ile kaymakamlığı bir arada yürüten Cemal Gökten'dan bu faaliyetleri dolayısıyla övgüyle bahsedilmektedir. İlçede henüz su ve

¹ 1935 yılında yapılan nüfus sayımına göre Ardahan şehir merkezinde 2860 kişi yaşamaktadır. Köy ve nahiyeleriyle birlikte Ardahan'ın nüfusu 30.913'tür. Bu sayıya 11.626 nüfuslu Hanak nahiyesi de dâhildir. Çıldır'ın nüfusu 19.551, Göle'nin nüfusu 27.406'dır. Posof'un nüfusu 27.041'dir ve bu sayıya 6.367 kişinin yaşadığı Damal da dâhildir (Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1937, s. 8-16). 2024 yılı verilerine göre Ardahan'ın nüfusu 91.354'tür (TÜİK,2024). 1935 yılında yüz binden fazla insanın yaşadığı Ardahan'da nüfus, yüz yıl öncesinden bile daha düşük bir seviyeye inmiş bulunmaktadır.

elektrik yoktur. Belediyenin yarım saatlik mesafeden getirttiği içme suyu, ihtiyacı karşılamaktan çok uzaktır. Elektrik getirilmesi için belediye tarafından teşebbüslere başlanmıştır ve yakında sonuçlanacağı tahmin edilmektedir. İlçenin odun ihtiyacı şiddetli soğuklar sebebiyle bir hayli yüksektir fakat kış gelmesine rağmen henüz yeterli odun ikmali yapılamamıştır². Kaymakamlık odun ihtiyacının karşılanması için teşebbüse geçmiştir. İlçede tam devreli bir ilkokul bulunmaktadır. Talebin yoğunluğu sebebiyle bu okul da ihtiyacı karşılayamamaktadır. Gerek ilçe merkezinde gerekse bağlı köylerde ilkokulu bitirip de maddi gücü olmayan çocuklar yüksek tahsil imkânından mahrum bulunmaktadır. Bu nedenle bir ortaokula ihtiyaç vardır. İlçede spor faaliyetleri durgundur. İlçe genelinde avcılık önemli bir faaliyet olmakla birlikte bir düzene koyulmayı beklemektedir. 1937 yılı içinde dispansere başvuran hasta sayısı 1440'tır. Cüzzam vakalarına halen rastlanılmaktadır. Halkın temizliğe dikkat etmemesi sebebiyle uyuz vakaları da bir hayli fazladır. İlçede 325'i kadın olmak üzere 671 frengi vakası tespit edilmiştir. Tespit edilen hastalıkların iyileştirilmesi için hastaların tedavilerine devam edilmektedir (Doğu, 9 İkinci Teşrin 1937, s. 2). Frengi vakalarının çokluğu Üçüncü Umum Müfettişliğini harekete geçirmiş, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletine gönderdiği bir raporla bu duruma dikkat çekmiştir. İlk haberden yaklaşık on ay sonra yayınlanan habere göre Bakanlık, Ardahan kaza ve köylerine frengi tarama ekibi göndermiştir³ (Doğu, 27 Ağustos 1938, s.1).

Gazetede Ardahan Belediyesine ilişkin mühim bir haber-yorum da kendine yer bulmuştur. Haberde Ardahan belediyesinin 1921⁴ yılında

² Ardahan ve çevresinde odun ihtiyacı çevredeki ormanlardan ağaç kesilerek giderilmeye çalışılmış bu da orman dokusunun azalmasına ve tahribatına neden olmuştur. 1937 yılında çıkan Orman Kanunu sorunun daha da büyümesine yol açmış, o zamana kadar geleneksel yöntemlerle odun ihtiyacını karşılayan bölge insanı, ormanların muhafazasını amaçlayan kanunun yaptırımları yüzünden bu ihtiyacı karşılamakta güçlük çekmiştir (Soysüren, 2021, s. 261-266).

³ Kars, 1930'lu yıllarda, frengi hastalığının en yoğun görüldüğü iller arasındadır. 1935 yılında Cumhuriyet Halk Partisi Rize İl Başkanlığı tarafından gönderilen bir telgrafta, "Ardahan, Posof, Çıldır ve Kars Merkez kazalarında 1500 frengili hasta vardır. Bu adedin nısfını ilave etmek icap etse bu dört kaza için mühim bir yekûn tutar. Ardahan merkez olmak üzere bir frengi hastanesine ve mücadelesine ihtiyaç vardır" ifadeleri bu durumu doğrulamaktadır. Frenginin yanı sıra tifo da özellikle Ardahan, Posof ve Çıldır'da yaygın bir şekilde görülmektedir. "Tifo, özellikle su kaynaklarının kirlenmesi ve hijyen eksikliklerinin etkisiyle yayılabilen bir enfeksiyon hastalığıdır, bu da dönem itibarıyla Kars'ta altyapı ve sağlık koşullarının yetersizliğini göstermesi açısından önemlidir" (Aydın, 2025, s.32,37)

⁴ Haberde, Belediyenin Hicri 1340 yılında kurulduğu belirtilmektedir. Ardahan Belediyesi'nin kuruluş tarihi 18 Temmuz 1921'dir. (RG, 18 Temmuz 1921)

kurulduğu, 1935 yılına kadar hayali bütçelerle idare edildiği, 12 bin liralık bütçeler yapıldığı halde gerçekleşen bütçe gelir ve giderlerinin 4-5 bin lirayı aşmadığı belirtilmektedir. Balcı Kazım Bey olarak bilinen, 1930-1934 yılları arasında Ardahan Belediye Başkanlığı yapmış bulunan Ali Ekber Mugan'dan (Ertem, 2025, s. 114) övgüyle bahsedilen haberde, kendisinin Ardahan'ın yerlilerinden olmadığı ve aslen Azerbaycan Türklerinden olduğu belirtilmektedir. Haberde adı "Bay Kazım" olarak geçen Mugan'ın başkanlık döneminde yaptığı icraatlar anlatılmaktadır. Buna göre Bay Kazım; belediyeye 10 kâgir dükkân ve un, tahıl, yağ gibi malların satıldığı bir kapan binası yapmış, belediye binasını kurmuş, harap halde bulunan hamamı tamir ettirmiş, ilçenin sokaklarını aydınlatmıştır. Başkanın icraatlarından rahatsız olan bazı kimseler yaptıkları propaganda ile 1934 yılında yapılan seçimlerde Mugan'ın kaybetmesini sağlamışlardır. 1935 yılında İsmet İnönü, Ardahan'ı ziyaret ettiğinde buradaki bozukluğu görmüş ve Belediye Kanunu'nun vermiş olduğu yetkiye istinaden Bakanlar Kurulu kararı ile belediye başkanlığını kaymakamın uhdesine vermiştir. Belediyenin kaymakamlığa devri- ki yazının esas üzerinde durduğu konu budur- müspet neticeler vermiştir. 1936 yılı içinde belediye bütçesi 10 bin liraya çıkarılmış, beş kâgir dükkân ve bir banka binası yaptırılarak kiraya verilmiş, orman idaresi ile mukavele yapılmıştır. Bunun dışında belediyeye ait olmak üzere iki ev, modern bir fırın, bir dükkân ve gazhane inşa edilmiştir. Ardahan ilçesinin merkezi vaziyeti ve yol uğrağı olmasından hareketle devlet büyüklerinin konaklama ihtiyacını karşılamak amacıyla bir otel yapılması için proje hazırlanmış ve temeli atılmıştır. Yazıdan anlaşıldığına göre, normal şartlarda bir belediyenin yapamayacağı işler -kaymakamlığın caydırıcı gücünden olsa gerek- kolayca yaptırılabilmiştir. Örneğin eski, çürük, şekilsiz 25 dükkân bizzat sahiplerine yıktırılarak yerlerine yenileri inşa ettirilmiştir. Gazete bu durumu ve diğer hususları göz önünde bulundurarak bütün bu gelişmeleri belediyenin kaymakamlık uhdesine verilmesine bağlamaktadır. Haberde kaymakamın diğer belediyelerle aynı bütçeye sahip olmasına rağmen onlardan çok daha başarılı olduğu ve bu durumun Üçüncü Umum Müfettişi'nin ve Valinin takdirini kazandığı belirtilmektedir (Doğu, 16 İkinci Kanun 1938b, s.7).

Şehir merkezine ilişkin yukarıda bahsedilen haberin dışında Ardahan'ı köyleriyle birlikte ele alan bir yazı da "Ardahan Muhabirimiz yazıyor" notuyla kaleme alınmıştır. Yazıda ilk önce ilçe merkezinin konumu ele alınmaktadır. Buna göre; Ardahan, Anadolu'nun kuzeydoğusunda Çam Dağı'nın doğu yamaçlarında ve 50 kilometre çevresindeki ovanın bitişiğinde bir ilçe merkezidir. Denizden yüksekliği

1850 metredir ve batısında dağlar yükselir. Etrafında kıymetli ormanlar ve zengin su kaynaklarıyla meşhur yaylalar bulunur. Bu yaylalarda göçebeler hayvancılık yaparlar ve bu özelliğinden dolayı Ardahan hayvancılık açısından önemli bir pazar yeridir. Ardahan ilçe sınırları itibarıyla toplam 986 kilometrekare alana sahiptir. İlçenin 86 köyü ve iki nahiyesinde şehir merkezi ile birlikte toplam otuz sekiz bin kadar nüfusu vardır. İlçenin kuzeyine Meşe Ardahan, batısına ise Düz Ardahan adı verilmiştir. İlçenin başlıca gelir kaynakları; yağ, peynir ve canlı hayvandır. Kaşar ve gravyer peyniri için zaviye adı verilen dört adet imalathane bulunmaktadır. Bu imalathanelerde senenin üç ayı üretim yapılmakta ve ürünler ülkenin çeşitli şehirlerine satılmaktadır. İçinde bulunulan dönemde yağ, peynir ve canlı hayvan fiyatları geçen yıllara oranla daha yüksek bir seyir izlediğinden üreticilerin yüzü gülmektedir. Ardahan'ın diğer şehirlere ihraç ettiği ürünler arasında Ardahan balı da önemli bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte ovaların azlığı ve verimsizliği yüzünden tarım ve sanayi bitkileri üretimi oldukça düşük seviyededir (Doğu,1 İkinci Kanun 1938, s. 4). Ardahan, yaş meyve yönünden düşük üretime sahip bir ilçedir. Bu ihtiyacının bir kısmını Artvin'e bağlı Şavşat'tan karşılamaktadır (Doğu,3 Şubat 1938, s. 2). Ayrıca, Posof, Kağızman ve Iğdır yağ sebze meyve üreten yerlerdir (Doğu, 12 Ağustos 1938a, s. 1).

Ardahan ilçesinin tümünde ilkokul sayısı ondur ve bu sayı ihtiyaca kâfi gelmediğinden ilerleyen dönemde yenilerinin açılması tasarlanmaktadır (Doğu,1 Birinci Kanun 1938, s.4). 1937 yılı içinde Ardahan ve Posof'ta 300'er öğrencilik ilkokul binalarının inşaatlarına başlanmış, Göle'de bitme aşamasına gelmiştir. (18 İkinci Kanun 1938, s.5). Millet Mektepleri⁵ de faaliyetlerine devam etmektedir. 30 bin nüfuslu Posof'ta 10 bin kadın, erkek ve çocuk bu okullarda eğitim görmektedir (19 İkinci Kanun 1938, s.4). Kars Valisi Akif İyidoğan'a göre bu bir rekordur ve Türkiye'nin diğer bölgelerinde bu oranı yakalamak imkansızdır. Vali Akif İyidoğan ilkokul inşaatının yanında Ardahan'da bir orta okul açılması gerekliliği üzerinde durmuştur. Bölgede bulunan birçok Halkevi gibi Ardahan'da mevcut Halkevi de gereksinimi bulunan öğrencilere kitap, elbise, kundura, hamam ve tıraş takımı gibi malzemeleri temin etmekte ve bazılarını lojman ve sıcak yemek yardımları da yapmaktadır.⁶

⁵ Millet Mektepleri, 1928 yılında Latin alfabesinin kabul edilmesinin ardından yeni alfabenin halka benimsetilmesi, tanıtılması ve öğretilmesi için kurulmuş okullardır. (Çakıcı ve Çakıcı, 2024, s. 32-33).

⁶ Valinin, öğrencilere yardım eden halkevleri içinde saydığı Ardahan Halkevi, bu dönemde idari ve mali sorunlar yüzünden atalet içindedir (Soysüren, 2019) ve bu tür bir yardımı yapması pek mümkün görünmemektedir.

(Doğu, 1 Şubat 1938, s.2).

Ardahan ve çevresinde inşaat faaliyetleri 1938 yılında hız kazanacaktır. İnhisarlar Umum Müdürlüğü bölgede birçok yerleşim yeri ile birlikte Ardahan, Göle ve Çıldır'a bina yapma kararı almıştır. Bu binaların yapımıyla bölgeye ilave memurların da geleceği haberi, bu yöreler güzel binalara kavuşmuş olacak beklentisiyle verilmiştir (Doğu, 31 Mayıs 1938a, s. 2). Ayrıca başka bir haberde, Ardahan hükümet konağı ve Kirman köyünde eğitimci okulunun⁷ temeli de yıl içinde atılmıştır (Doğu, 31 Temmuz 1938a, s.2), bilgisi verilmektedir.

Ardahan'da 1938 yılında da yirmi adet taş bina, on kadar beton mağaza, iki fırın, otel, jandarma subay evi ve ilkokul inşaatı devam etmiştir. Ayrıca Kür nehri üzerindeki demir köprüünün de tamir edilmesi gündeme alınmıştır. Temel geçim kaynağı hayvancılık olan Ardahan'dan bir milyon kilo kadar tereyağı ve beş bin kadar canlı hayvan ihraç edilmektedir. 1938 yılında söz konusu ürünlerin fiyatları bir önceki yıla göre artış gösterdiğinden ilçenin iktisadi durumuna katkısı artmaya başlamıştır. Tarım ve hayvancılıkla yakından ilişkili olan İskân Kanunu⁸ ile birlikte çayır ve meraların yeniden taksim edilerek bölünmesi çiftçileri endişelendirmiş ve bu durum gazetedeki haberlere yansımıştır. Gazetedeki bilgilere göre sorunlara dair yetkililere başvuruda bulunulduğu görülmektedir (Doğu, 30 Haziran 1938, s.2).

Çayır ve meraların yeniden düzenlenmesi ile ilgili çalışma 1936 yılında İyidoğan tarafından yapılmış, hayvanların otlatıldığı yaylalar

⁷ Eğitimci okulları, köylerdeki öğretmen eksikliğini gidermek için uygulamaya konulmuş, askerliğini onbaşı veya çavuş rütbelerinde yapan başarılı gençlerden eğitimci olarak yararlanma yoluna gidilmiştir (Çavdar, M., Aslan, Ö., Yıldız, Y. ve İçer, D., 2022, s.1432).

⁸ Söz konusu kanun ile ilgili gazetede çıkan bir yazı durumu özetlemektedir: “şark vilayetlerinin mazlum evladlarının üzerinde doğub büyüdüğü topraklarda yıllarca bir takım törediler ve mütegalibeler tarafından uşak gibi çalıştırılmış fakat bu emeklerine karşı karnını doyurmasına bile imkan verilmemişti, uzun yıllar öz vatanında esir yaşadığı toprağına ve hatta çocuklarına tesahub edemediği günler oldu. Cumhuriyet hükümeti doğu ilinin bu mukadderatına nihayet vermek için 474 numaralı eliviyeli selase kanununa tevfi kanun Kars, Ardahan, Artvin vilayetleri ile Oltu kazası ve Kemal paşa nahiyesindeki hazine mali toprakların mesaha ve hududlarını tesbit etti ve ... Onları hakiki sahipleri olan yerli çiftçilere tevzi etti. Bakiyesini de celb edilecek göçmenlere ayırdı... Yıllardır ana vatandan uzak ülkelerde kimsesiz sahipsiz kalmış olan ırkdaşlarımızın ana yurda nakl ve yerleştirilmeleri de Cumhuriyet idaresinin ziyadesiyle önem verdiği muzazzam bir iskan mevzuudur. Bulgaristandan, Romanyadan ve Sırbistandan göçmenler celbedilmişlerdir.” Bu açıklamanın ardından söz konusu göçmenlerin Ağrı, Çoruh, Gümüşhane, Kars ve Erzurum'a yerleştirildiklerini ve kendilerine arazi, ev, tarım aletleri, tohum vs. verildiği belirtilmektedir (Doğu, 29 Birinci Teşrin 1938, s.11).

adilane olduğu düşünülen bir şekilde paylaştırılmaya çalışılmıştır. Ne var ki ilerleyen yıllarda taksimatta bazı sorunlar olduğu anlaşılmış, tahsis edilen yayla ve otlakların hayvan sayısı ile orantılı olmadığı anlaşılmıştır. 1940'lı yıllarda bu sorun, Kars milletvekillerinin ve bölgeyi teftiş eden müfettişlerin raporlarında yer almış, yayla ve otlakların güncel bir şekilde yeniden paylaştırılması gerektiği üzerinde durulmuştur (Soysüren,2021, s.258-261).

Ardahan'ın inşaat ve iskân durumuna ilişkin çıkan bir başka haberde inşaatlara ve diğer imar faaliyetlerine yer verilmiştir. Kazanın muhtelif merkezlerinde yapılan hükümet konakları ve jandarma karakollarının inşaatının devam ettiği, kaza merkezinde jandarma subay evi ile mezbaha inşaatlarına başlandığı, belediye oteli ile Akçora okulu inşaatı için hazırlıkların sürdüğü bildirilmiştir. Ayrıca kırk iki köyde oturan yerli ve göçmenlerin ev ve topraklarının tescil edilerek tapu senetlerinin doldurulduğu, geriye kalan yirmi altı köyde de aynı işlemin yapılacağı belirtilmektedir. (Doğu, 10 Ağustos 1938a, s.3). İlerleyen günlerde bu haber farklı bir şekilde yeniden kendine yer bulmuştur. Haberde İskân Kanunu gereği hazine topraklarının köylülere devrine ilişkin olarak, kırk altı köyün tescil işlemlerinin bittiği, yirmi altı köyün topraksız rençberlerine toprak dağıtıldığı, yirmi köy için de hazırlıkların bitmek üzere olduğu, köylünün topraklandırılması için hummalı bir çalışma yapıldığı vurgulanmaktadır (Doğu, 26 Ağustos 1938, s.3).

İnşaatlara devam edilen yerlerden biri de Çıldır'dır. Çıldır'da yapımı devam eden jandarma subayevini ziyaret eden Vali Akif İyidoğan, yeniden yapımı kararlaştırılan boğa deposunun da temellerini atmıştır. Vali, kaymakam ve beraberindekiler buradan sonra Papula (Papala/Papola/Armutveren)⁹ köyüne giderek Eğitim Okulunun temelini atmışlardır (Doğu, 9 Ağustos 1938a, s.2). Vali, Çıldır ilçesindeki ziyareti sırasında, heyelan tehlikesi altında bulunan Kertene (Akkiraz) köyünde gerekli tedbirlerin alınması konusunda talimat vermiştir. Kertene köyünde halkla da temas eden Vali, ilkokul öğrencileriyle sohbet ettikten sonra Çıldır şehir merkezinde civar köylerden gelen köylülerle görüşerek

⁹ Gazetede köy isimleri sıklıkla yanlış yazılmıştır. Burada ve bundan sonra, köy isminin gazetede verildiği isim yazılmış, ardından parantez içinde -köyün eski adının doğru yazımı / varsa ikinci bir yazımı/bugünkü adı- verilmiştir. Köy isimlerinin eski ve yeni hali için; Abdülmecit Doğru'nun 1985 yılında yayınlanan "Yukarı Kür Boylarının Yer Adları Üzerinde Bir Araştırma" adlı eserinden, İç İşleri Bakanlığı tarafından 1968 yılında basılan "Köylerimiz" adlı yayından ve Necdet Kanbir'in 2022 yılında kabul edilen "1836 tarihli Çıldır eyaleti Nefs-i Çıldır Sancağı Nüfus Defteri Tahlili ve Transkripsiyonu" adlı Yüksek Lisans Tezinden faydalanılmıştır.

sorunlarını dinlemiştir. Köylülerin vergiler, çayır ihtiyacı, arazi tahriri gibi konulardaki sorunlarını ve önerilerini dinleyen Vali'nin, İskân Kanunu ile birlikte ortaya çıkan arazi ihtilaflarına ilişkin meseleler üzerinde durduğu görülmektedir. Aynı haberde, Vali'nin temaslarının yanı sıra Çıldır'ın imar durumuna ilişkin bilgiler de verilmektedir. Buna göre, jandarma karakolu ve subay evlerinin inşaatına devam edilmektedir. Kenarbal, Aktaş ve Kurtkale nahiyelerinde devam eden hükümet konakları ve jandarma karakollarının inşaatı ise tamamen bitmiştir. Zigaristav (Zıngaristav/Zığarestav/Zığaristav/Öncül) Köprüsü'nün ayağı onarılmış ve çok büyük uzmanlık gerektiren bu köprünün onarımı, Türk mühendisliğinin bir başarısı olarak övülmüştür (Doğu, 10 Ağustos 1938b, s.3).

Gazetede, Ardahan'daki hayvancılık faaliyetlerine de yer verilmiştir. Buna göre, İstanbul'a Kars'tan gönderilen hayvansal ürünlerin önemli bir kısmı Ardahan menşelidir¹⁰ (Doğu, 18 İkinci Kanun 1938, s.5). Bu bağlamda Kars'ta kurulacak bir hayvan borsasının bir şubesinin de Ardahan'da açılması düşünülmektedir (Doğu, 2 Şubat 1938, s.4). Ardahan'da hayvan hastalıkları da sık rastlanan bir durumdur ve bu durum gazetenin haberlerine de yansımıştır: Büyük Harziyan (Büyük Harziyan/Büyük Sütlice) köyü sığırlarında şarbon, Posof'a bağlı Sanhu¹¹ ve Aba¹² köylerinde ise dabak hastalığına rastlanmıştır (Doğu, 6 Şubat 1938, s.2). Harziyan köyündeki şarbon hastalığı bir müddet sonra ortadan kalktığından köy için uygulanan karantina kaldırılmıştır (16 Mart 1938, s.2). Hayvancılık, Göle ve Çıldır'da da birincil ekonomik faaliyeti. Nitekim gazetede yazılar yazmakta olan Fethi Taşkı, Çıldır ve Göle'ye yaptığı ziyaretlerde buralarda yayılmakta olan büyükbaş hayvanları ve bu hayvanların bölgenin refah düzeyini arttırabileceğine yönelik inancını, imla hataları kendisine ait olmak üzere, ilginç bir üslupla dile getirmiştir.

“Çayırarda kızıl renkli; estetik vücutlu; mevzun ineklere; boğalara; ve danalara rastlıyorduk. Çıldır ve Göle'nin bu güzel hayvanlarında asil

¹⁰ 1931 yılında Milli Tasarruf Cemiyeti tarafından düzenlenen 1. Ziraat Kongresi'nin hazırladığı İhtisas Raporu'nda da Erzurum ve Kars bölgesinde üretilen hayvansal ürünlerin başta İstanbul olmak üzere Türkiye'nin birçok bölgesine ve yabancı ülkelere ihraç edildiği bilgisi verilmektedir (Birinci Ziraat Kongresi İhtisas Raporları, 1931, s.1758).

¹¹ Posof'ta Sanhu adında bir köy bulunmamakla birlikte, haberde adı geçen köyün, Sanhulye olması güçlü bir ihtimaldir. Doğru, Sanhulye'nin bugünkü Dereköy olduğunu belirtiyorsa da (1985, s.70) “Köylerimiz” adlı yayında söz konusu köyün Asmakonak köyü olduğu görülmektedir (1968, s.48).

¹² Posof ilçesinde Aba adlı bir köy bulunmamakla birlikte köyün adının bugün Akballı olarak bilinen Obul (Doğru, 1985, s.61) olduğu düşünülebilir.

bir çehre, kabadayı ve mert bir vücut, gözlerinde zeki parıltılar vardı... bana esatiri birer mahluk gibi göründüler... O zaman Mısırın taptığı Apis aklıma geldi. Bir hayvana tapınmanın pek de yersiz olmayacağını o zaman anladım. İnsanlar zaman zaman güzele ve iyiye bağlanmışlardır. Göle ve Çıldır cinsi Apis kadar güzel ve mevsundur. Sütü, yağı, peyniri, kaymağı ile bu hayvanlar muhitlerine iyiliğin azami randımanile faydalıdır. Şu hâlde kıymet bilerek bir mabut gibi onlara tapmak, bağlanmak lazım değil mi? Belki biz gözlerimizdeki perdeyi yırtar, dalaletten kurtulur ve damarlarımıza giren uyuşukluktan kendimizi kurtarırsak, bu Apis başlı inekler bu fakir bölgede bir Felemenk refahı yaratabilirler.” (Doğu, 16 İkinci Kanun 1938b, s.3)

Göle yöresinde yetiştirilen kırmızı ırk adı verilen büyükbaş hayvan cinsi ve Göle İnekhane gazetesinde sıklıkla yer bulmuştur.¹³ Konuyla ilgili haberde, burada kurulan inekhaneye ek olarak yem ambarı ve buzağı ahırının yapılacağı, civardaki sazlıklar kurutulurken, çok miktarda ot elde edileceği bilgisi de yer almaktadır. Haber, Ziraat Vekâletinin bu hususu araştırmak için bölgeye bir heyet göndereceği bilgisiyle devam etmektedir. (Doğu, 19 Haziran 1938, s.2). Zaten Göle, hayvancılık faaliyetinin yoğun yapıldığı bir yer olduğundan 1937 yılında Ziraat Vekâleti tarafından Göle’de bir inekhane kurulması için yüz bin liralık bir proje hazırlanmıştır (Doğu, 14 Birinci Teşrin 1937, s.2). Üçüncü Umumi Müfettişliği Başmüsaviri Nizamettin de gazeteye verdiği mülakatta, Ziraat Vekâleti tarafından Göle’de bir inekhane ile birlikte boğa deposu ve tay çiftliği kurulması yönünde bir proje hazırlandığını ifade etmektedir (Doğu, 9 Şubat 1938, s.3).

¹³ Taşkıran’ın yazısında bahsettiği kırmızı ırk adı verilen büyükbaş hayvandan, Ziraat Kongresi İhtisas Raporu’nda da bahsedilmiş, sığırların saflığının korunması ve verimlerinin yükseltilmesi için inekhaneler kurulması önerilmiştir (1931, s.1757,1762,1764). 1932 yılında ikinci kez Türkiye’ye gelen Macar uzman Oskar Welmann da bu türü Türkiye’nin en büyük cüsseli sığırı olarak anmaya değer bulmuş (Çolak, 2017, s.100), ayrıca bu türün ıslah edilmesi gerektiği üzerinde durarak, “belirli yetiştirme mıntıklarında belirli ırkların saf olarak yetiştirilmek suretiyle ırklarda birlik sağlanmasını önermiştir” (Çolak, 2017, s.115). Welmann Göle ve Çıldır kırmızı ırkının korunması için Sivas’ta bir inekhane açılmasını, Göle ve Çıldır’da saf yetiştirmeye uygun ineklerin seçilerek örnek köyler oluşturulması gerektiğini rapor etmiştir (Çolak,2019, s.182). Gerek İhtisas Raporları gerekse Welmann’ın raporlarında kurulması gerektiği belirtilen inekhane, 1936 yılında Göle’de açılmış ve 2005 yılına kadar faaliyetlerini sürdürdükten sonra özel sektöre devredilmiştir (Kızıltepe, Melikoğlu ve Yiğit,2014, s.54). Buradan anlaşıldığına göre söz konusu tarihlerde halihazırda bir inekhane mevcuttur. Haberlerde geçen inekhane inşaatının söz konusu inekhaneye ek olarak yapılan tesisler olduğu düşünülmelidir.

Gazetede Göle'nin 1938 Mayıs ayı içindeki genel durumuna ilişkin bir tanıtım yazısına da yer verilmiştir. Habere göre, sürekli yağan yağmur yüzünden köylüler ekim yapamamaktan endişe etmektedirler. İnşaat mevsimi başladığından geçen yıl yarım kalan inekhane¹⁴ ve ilkokul inşaatına yeniden başlanmış, inşaatlar sebebiyle ilçeye gelen müteahhitler nüfusun kalabalıklaşmasına yol açmıştır. Geçen yıl köylüye verilemeyen yakacak odunlar yüzünden kışı odunsuz geçirmek zorunda kalan Gölelilere, o yıl odunları Mayıs ayı içinde verilmeye başlanmıştır. Civar köylerin hayvan ırklarını ıslah amacıyla kurulan Göle İnekhanesi tarafından Zivin (Sivin/Filizli), Pilomur (Pülemör/Pülümör/Dölekçayır) ve Abur (Dengeli) köylerine on boğa gönderilmiştir (Doğu, 24 Mayıs 1938, s.2). Göle, inşaat konusunda civar ilçelere göre bir adım öne çıkmaktadır. Göle'ye yeni bir hükümet konağı inşa edileceği haberi bu durumun göstergesidir (Doğu, 28 Haziran 1938a, s.2). Gazetede Göle'nin imarına ilişkin haberlere Ağustos ayında da rastlanmaktadır. Mayıs ayındaki gazetede yer alan imar faaliyetlerinin hızlandığını ve bir kısmının bitmekte olduğu görülen haberde, jandarma subayevi ve karakolunun inşaatının ilerlemekte olduğu, inekhane, hükümet konağı ve ilkokul inşaatlarının sona ermek üzere olduğu bildirilmiş ve bir önceki yıl yapılan çam suyu çeşmesinin o kış donmadan aktığı detayına da yer verilmiştir. Haberde Göle'nin tek eksiğinin elektrik olduğu, bunun temin edilmesiyle Göle'nin çok mamur bir ilçe olacağı yazılmıştır (10 Ağustos 1938c, s.2).

Göle İnekhanesinin bölge hayvancılığı için oldukça önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bölgede teftişte bulunan 3. Umumi Müfettişlik Veteriner Müşaviri Mustafa Bazoğlu da Göle inekhanesini ziyaret etmiştir (Doğu, 3 Eylül 1938a, s.1).

Gazetenin kapanmasına yakın Kars dâhilinde 1938 yılında yapılan imar faaliyetlerine yer verilirken, Ardahan ve çevresine ilişkin imar ve inşaat çalışmaları da özetlenmiştir. Habere göre; Sivin, Hanak ve Hasköy köprülerinin ihalesi yapılmış, Zigaristav Köprüsü onarılmıştır. Yalnızçam yolunda silindir çalışması sürmekte ve Posof yolu tesviye edilmektedir. Göle'ye çam suyunun isalesi yapılmış ve Ardahan'a içme suyu getirilmesi çalışmaları devam etmektedir. Posof'un bir köyüne içme suyu getirilmesi için çalışmalar yapmakta, sulama kanalları için faaliyetler sürmektedir.

¹⁴ Haberde inekhane inşaatının yarım kalması inşaat sezonunun bitmesine bağlanmışsa da inşaatın ihaledeki birtakım eksiklikler yüzünden yarım kaldığını düşündüren bir Başbakanlık kararı mevcuttur. Kararnamede, inekhane ihalesinin ilan hususunda yaşanan bir eksikliğe vurgu yapılmış ancak bu tesisin bölgeye sağlayacağı fayda göz önüne alınarak geçerli sayılması gerektiği belirtilmiştir (BCA, 25 Mayıs 1938).

Çıldır hükümet konağı inşaatı tamamlanmıştır. Kurtkale ve Cala (Doğruyol) hükümet konakları ile buralarda yapılan jandarma karakolu ve subay evi inşaatları devam etmektedir. Çıldır'da inhisarlar binasının ihalesi tamamlanmış, eğitimevi inşaatı için gerekli kereste temin edilmiştir. Ardahan Akçura ilkokulunun temeli atılmış, Belediye mezbahası inşaatına başlanmıştır. Belediye fırını inşaatı tamamlanmış, Belediye oteli ihale edilmiştir. Yalnızçam hükümet konağı ile jandarma karakolu ve subay evi inşaatına başlanmıştır. İnhisarlar binası ihale edilmiştir. Göle hükümet konağı birinci kısım inşaatı tamamlanmış, ikinci kısım inekthane inşaatında sona gelmiştir. İlkokul inşaatı tamamlanmış, inhisar binası ihale edilmiştir. Okam (Çayırbaşı) nahiyesi hükümet konağı inşa halindedir. İlkokul pansiyonu tamir edilmiştir. Kars hayvan borsası teşkilatını tamamlayarak Ardahan'da şube açmış, 1938 yılı ilkbahar aylarında İç Anadolu alıcılarının Ardahan'a gelmesi üreticiler için faydalı olmuş, ürünlerin standardizasyonu ve hijyeni konusunda önemli bir başarıya ulaşılmıştır. Posof hükümet konağı tamir edilmiştir. Belediye binası yaptırılmaktadır. Yeni ilkokul inşaatı devam etmektedir. Bu kazaya bağlı öğretmen okulunun inşaatı devam etmekte olup buraya bağlı Damal nahiyesinde hükümet konağı inşa edilmektedir. (Doğu, 15 Eylül 1938, s.2,3). İlerleyen günlerde de Posof'tan inşaat haberlerinin devamına ilişkin haberler verilmiştir: Posof'ta jandarma karakol binasının duvar kısmı tamamlanmak üzeredir. Damal'da hükümet konağının duvarları bitmiş, kapı ve pencereleri yapılmaktadır (Doğu, 25 Eylül 1938, s.3). 1938 yılı Ekim ayından itibaren kamyon otobüsleri vasıtasıyla Çıldır'a posta hizmetleri verilmeye başlandığına ilişkin haberler de bu dönemde gazetede yer almıştır (Doğu, 11 Birinci Teşrin 1938a, s.2).

2.2. Sosyal ve Kültürel Hayat

Ardahan, 1938 yılını öğretmen ve öğrencilerin belediye salonunda Kızılay yararına düzenledikleri bir okul gösterisiyle karşılamıştır. Yılbaşı münasebetiyle gerçekleştirilen gösteride önce gençler çeşitli spor hareketlerini kapsayan bir gösteri sunmuş, ardından "Yıkılan Ocak" adlı bir piyes sahnelemiştir. Gazetenin haberine göre halk, gösterileri büyük bir coşkuyla izlemiş ve uzun alkışlarla takdirlerini belli etmiştir. Haberde Ardahan gençlerinin kısa sürede gösterdiği büyük gelişiminden övgüyle söz edilmektedir (Doğu, 12 İkinci Kanun 1938, s.5). Yeni yıllarla birlikte yaşanan bir gelişme de kahvehanelerde kâğıt oyunlarının belediye kararıyla yasaklanmasıdır (Doğu, 11 İkinci Kanun 1938, s.5). Sadece Ardahan'da değil, Doğu illerinin birçoğunda ilerleyen günlerde aynı yasak uygulamaya konulmuştur. Bu durum gazetenin dikkatini çekmiş,

Muammer Alatur imzasıyla çıkan bir yazıya konu edilmiştir. Alatur'a göre, medeni dünyada böyle bir yasak kararı garip karşılanır ve bu kararı veren idare amirinin aklından şüphe edilirdi. Peki, neden ardı ardına Doğu illerinde bu kararlar alınıyor sorusuna ise şöyle cevap veriyor: Birincisi, kâğıtlar vasıtasıyla mikrop yayılmaktadır, ikincisi ise bu tür oyunlar kumara alet olmaktadır (Doğu, 29 Nisan 1938, s.1).

Ardahanlı eğitimciler kültürel amaçlı geziler yapmışlar ve bu haberler de gazetede yer bulmuştur. Trabzon'da yapılan Kültür Kongresi'ne Ardahan'ın kültür işleri görevlisi Sabri Ersöz, tarih öğretmeni Turhan Toker ve Posof-Homnis (Hunemis/Söğütlükaya) bölgesi başöğretmeni Şevket Uzay da katılmıştır (Doğu, 17 Eylül 1938, s.2).

Kültürel faaliyetlerle haberlerden biri de Çıldır halk ozanı Aşık Şenlik'in külliyyatının Kars'ta neşredileceğine ilişkindir. Habere göre, İstanbul'da basılan Şenlik'in eserlerinden; Sevdakar'ın basımı bitmiş, Salman, Latif Şah ve Cihan Şah ise bitme aşamasına gelmiştir ve Cumhuriyet Bayramı öncesinde Kars'ta bulunan Okul Kitabevi tarafından satışına başlanması beklenmektedir. Haberde Âşık Şenlik'in edebi değerinin yanı sıra yurt sevgisi de vurgulanarak, kitaplarını yayınlayan yayınevinin değerli bir iş başardığı vurgulanmakta ve kitaplarının hangi adresten alınabileceği konusunda bilgi verilmektedir (Doğu, 24 Ağustos 1938, s.4).

Gazetede diğer doğu şehirleri gibi Ardahan'ın doğal güzelliklerinin ön plana çıkarıldığı resimler de yer almış, "Doğu'ya Gelin! Doğu'ya Gelin!" başlığıyla ülkenin başka bölgelerinde yaşayan insanların bu bölgelere gelmesi teşvik edilmiştir (Doğu, 18 Birinci Kanun 1937, s.4). Zira gazetenin önemli hedeflerinden biri idealist gençleri Doğu şehirlerine getirmek ve burada görev almalarını sağlamaktır. Bunun için gazetenin başyazarı Cihat Baban, gençlere gazete üzerinden çağrıda bulunmakta "Doğu'ya gelin! Ve birer sene Doğu'da nöbet tutun" demektedir (Doğu, 30 Birinci Kanun 1937, s.5).

Bölgenin kültür tarihine ilişkin bir başka örnek ise Doğu gazetesinde tefrika şeklinde yayınlanan Ziya Şakir'in Aziziye Tabyası adlı eseridir. Bu yazı dizisinde, Ardahan ve Ardahan Kalesi'ne ilişkin bilgiler yer almakta, Ardahan Kalesi'nin stratejik önemi nedeniyle Ruslar tarafından ele geçirilme çabaları (Doğu, 2 İkinci Kanun 1938, s.3), işgal edilmesi (Doğu, 4 İkinci Kanun 1938a, s.3) ve Rus işgalinden sonra oluşan tepkiler (Doğu, 5 İkinci Kanun 1938, s.3) hikâye edilmektedir. Bir başka tarihi tefrikada da Kars ve Ardahan'ın 1555 yılında Sultan

Süleyman tarafından Osmanlı Devleti'ne katıldığına dair bilgilere yer verilmektedir (Doğu, 28 Haziran 1938b, s.7).

Gazete, yerleşim yerlerine Türkçe isim verilmesi konusunda bir hayli hassastır. Gazetenin başyazarı Cihat Baban, bu konuyla ilgili yazısında, Trabzon bölgesinde Rumca, Erzurum'da Ermenice, Kars'ta ise Novo Selim ve Poshof'u (Posof) örnek göstererek, Rus işgali döneminde bazı yerleşim yerlerinin adlarının değiştirildiği belirtilerek, şimdi bunların düzeltilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Doğu, 26 İkinci Kanun 1938, s.1).

2.3. İklim Koşulları ve Tabiat Olayları

Ardahan, iklim koşullarının sertliği nedeniyle gazetede kar yağışı ve mahsur kalma haberlerine de konu olmuştur. 1938 kışında yoğun kar yağışı sebebiyle ertelenen tren seferleri, Ardahan ve Çıldır' yönelik posta hizmetlerinin de aksamasına neden olmuştur. Posta hizmetini sürdürmek isteyen görevliler köylere sığınmak zorunda kalmıştır. Bunun yanında Göle'de bir vatandaş donarak hayatını kaybetmiştir (Doğu, 22 Şubat 1938, s.5). 1938 yılı çetin kış koşullarının Mart ayında dahi devam ettiği bir yıl olmuştur. Sekiz gün boyunca devam eden kar yağışı Ardahan'ı bir metre civarında kara bürümüştür. Şiddetli yağış Kars-Ardahan postasında gecikmelere neden olmuş, Posof ve Çıldır'da ulaşım durma noktasına gelmiştir. Ardahan'dan kara yoluyla Kars'a giden yolculardan bazıları eve dönememiş ve kendilerinden haber alınamamıştır (Doğu, 8 Mart 1938, s.2).

Gazete haberlerine göre, soğuk ve tipiden dolayı donma ve kaybolma vakalarının yanı sıra karların erimesiyle su seviyesi ve akış hızı yükselen akarsular da Ardahan ve çevresinde yaşamı tehdit etmektedir. Ardahan ile Posof'u ayıran Fizan Köprüsü mevkiinde at üstünde bir kişi 1938 yılının Mayıs ayının son günlerinde eriyen kar sularının katılmasıyla debisi artan bir dereye düşerek gözden kaybolmuş ve kendisinden haber alınamamıştır (Doğu, 31 Mayıs 1938b, s.2). Şiddetli yağmurlar ve şimşek de Ardahan ve çevresini olumsuz etkilemektedir. Posof'a bağlı Şovaskal (Şuvaskal/Gönülaçan) köyünde, koyunlarını güden 13 yaşındaki bir çocuk yıldırım çarpmasıyla ölmüş, aynı gün şiddetli yağmurun etkisiyle Cilvana (Binbaşı Eminbey) nahiyesine bağlı Zından (Zindar/Gümüşkavak) köyünde bir evin damı çökmüş, enkaz altında kalan beş kişi kurtarılmıştır (Doğu, 17 Haziran 1938, s.2). Sonbaharın yaklaşmasıyla birlikte yağmurların şiddetini arttırması, aşırı yağışlar ve yıldırımları da beraberinde getirmiş, Posof'un Cilvana nahiyesine bağlı Gergi-Sabon (Gergusuban/Gargu-Suban/Taşkıran) köyünde 18 yaşındaki Alaaddin

Ekinci tarlada çift sürerken düşen yıldırım neticesinde hayatını kaybetmiştir (Doğu, 28 Ağustos 1938a, s.2).

Gazete haberlerinde bölgenin yaban hayatı hakkında da bazı bilgilere ulaşılabilmektedir. Örneğin, Ardahan Hasköy’de Muştak Yılmaz ve Hasan Aktaş adlı iki köylü daha önce hiç görmedikleri, o bölgede yaşayan ayı, kurt veya diğer orman hayvanlarına benzemeyen bir grup vahşi hayvanın saldırısına uğrayıp ağır yaralanmaları haberi (Doğu, 18 Ağustos 1938, s.1) ve 1970 yılında Kars’a bağlı Karakale köyünde bir pars avlandığı (Başkaya,2003, s.25) bilgisi dikkate alındığında, köylülerin “ne ayıya ne kurda benziyor” dedikleri hayvanın Anadolu Parsı olma ihtimalini akla getirmektedir.

1938 yılı sonbaharında Çıldır ve Posof’un tarımsal arazilerinde fare istilası görülmüş, farelerin ekinlere büyük zarar vereceği belirtilerek, mücadele yöntemleri üzerinde duran bir haber yer almıştır (Doğu, 5 Birinci Teşrin 1938, s.2). İlerleyen günlerde, konuyla ilgili bir başka haberde, fare istilasıyla mücadele kapsamında Ziraat Vekâleti’nin yeni teçhizat ve teşkilatla mücadeleye başladığı bilgisi verilmiştir. (Doğu, 11 Birinci Teşrin1938b, s.2).

1938 yılı sonbahar aylarının gelmesiyle birlikte kısa süren sıcaklıklar yerini tekrar çetin kış koşullarına bırakmıştır. Ardahan’da Ekim ayının gelmesiyle yeniden kar yağışı başlamış, daha önce Göle’ye bağlı iken Ardahan’a bağlanan Müçüç (Mıcıç/Mucuç/Beşiktaş), Dikos (Tikoş/Tokuş/Dağcı) ve Çobanlı (eski adı Kellik) köyleri iki santim kar örtüsüne bürünmüştür (Doğu, 7 Birinci Teşrin 1938, s.2).

2.4. Asayiş Olayları

Gazetede asayiş olaylarına da sıkça yer verilmiştir. Gazete haberlerinde Erzurum’da meydana gelen asayiş olayları geniş yer tutsa da Ardahan ve çevresinde bu tür olayların yaşandığı anlaşılmaktadır. Bunlardan, Ardahan’a bağlı Hasköy’de bir kadın cesedinin bulunması dikkat çekici haberlerden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Habere göre küçük bir akarsuda bulunan cesedin, akli dengesi yerinde olmayan bir kadına ait olduğu tespit edilmiş, boğazına ipe düğüm atılarak boğulduğu tahmin edilen kadının öldürüldükten sonra suya atıldığı anlaşılmıştır. Yapılan tahkikat neticesinde katilin, maktulün erkek kardeşinin eşi olduğu anlaşılmıştır (Doğu,10 Mayıs 1938, s.1) Sonu ölümle biten olaylardan biri de Ardahan’a bağlı bir nahiye olan Hanak’ta gerçekleşmiştir. Çavul mevkiinde 17 yaşında Meded isimli bir çoban, Rus yapımı tüfekte oynarken, tüfeğin birdenbire ateş alması sonucu Çiçirup

(Cincorop/Büyük Cincirop/Ağzıpek) köyünden Fazlı'yı öldürmüştür. Olayın kasıtlı olup olmadığı yetkililerce araştırılırken (Doğu, 31 Mayıs 1938c, s.2), bu olay tekrar gazete sütunlarında yeni bir olaymış gibi sunulmuş ve bu kez olayın kasıtlı gerçekleştiğine ilişkin bilgi verilmiştir (Doğu, 29 Haziran 1938, s.2). Ardahan'ın Beberек (Çetinsu) köyünde iki kişi, arkadaşları olan bir kişiyi, alacak meselesi yüzünden bıçaklamış ve ölümüne sebep olmuşlardır (5 Ağustos 1938, s.2). Gazetede bir başka asayiş haberinde, Ardahan'da Satak nahiyesinin Yukarı Zümrat köyünde Raife adlı bir kadının, kocasına ait tabancayla oynarken kendini hafif şekilde yaraladığına yer verilmişse de (Doğu, 28 Ağustos 1938b, s.2) Ardahan'da bu isimlere sahip nahiye veya köy bulunmadığından, haberde bir yanlışlık olduğu kuvvetli bir ihtimaldir.

Ardahan'da asayiş olaylarının bir başkası da çayır kavgası şeklinde tezahür etmiştir. Konk (Tepeler) köyünde Mustafa ve Gafur adında iki kişi çayıra hayvan girmesi yüzünden tartışmış, Gafur, Mustafa'yı bıçakla yaralamıştır (Doğu, 21 Haziran 1938, s.2). Bu dönemde çayır ve hayvan sebebiyle bir hayli olay çıktığı anlaşılmaktadır. Bunlardan biri de hayvan hırsızlığı amacıyla Çıldır'ın Çamdıra (Çamdura/Taşdeğirmen) köyünden iki kişinin Karakita (Karakale) köyüne gelmesi ve burada kendilerine engel olmaya çalışan çobanı bıçakla yaralamalarıdır (Doğu, 22 Temmuz 1938, s.2). Ardahan'ın Yalnızçam nahiyesinde meydana gelen başka bir olayda koyunlarını otlatmakta olan üç çoban, bir kişiyi öldürmüştür (Doğu, 31 Temmuz 1938b, s.2). Bu haber ilerleyen günlerde aynı içerikle bir kez daha verilmiştir (Doğu, 7 Ağustos 1938, s.2).

Ardahan'ın Haçuvan (Hoçvan/ Hoçuvan Bucağı Hasköy) köyünde beş yaşında bir çocuk, iki kardeş tarafından değirmenin su deposuna atılarak boğulmuştur (Doğu, 17 Ağustos 1938, s.1). Ardahan'ın Vardosan (Yamaçyolu) köyünden Osman, Saskara (Koyunpınarı) köyünden İsmail'in kolunu tırpanla yaralamıştır (Doğu, 6 Eylül 1938, s.3). Tırpanla yaralama olaylarından biri de Posof'ta meydana gelmiş, bir baba, oğlunun eşini babasının evine götürmek istemiş, oğlunun karşı çıkması üzerine, tırpanla oğlunun kolunu yaralamıştır (Doğu, 21 Eylül 1938, s.3). Posof'un Şeyho (Sayho/Alabalık) köyünde evlilik dışı bir ilişkiden dünyaya gelen çocuğunu boğduktan sonra ahırın zeminine gömen bir kadın ihbar üzerine yakalanmıştır (Doğu, 19 Birinci Teşrin 1938, s.2). Posof'un Suskap (Aşıkzülali) köyünde de Ahmet adında bir genç sevdiği kızın babasını bıçaklayarak ölümüne sebep olmuş ve yakalanmıştır (Doğu, 6 Ağustos 1938a, s.2).

Çıldır'ın Çamdıra/Çamdura köyünden bir kişi, değirmende un

öğütmek için uyuyarak beklediği Karakale köyünde atılan bir kurşunla yaralanmıştır. Kurşunu atan kişinin Karakale köyünden olduğu anlaşılmış, suçlu adliyeye sevk edilmiştir (Doğu, 24 Eylül 1938, s.2). Çıldır'ın Başköy köyünde bir kadının akrabaları tarafından öldürülerek gömüldüğü ihbarı üzerine inceleme yapılmış fakat kadının ölümünün doğal yollardan gerçekleştiği anlaşılmıştır (Doğu, 4 Birinci Teşrin 1938, s.2). Çıldır'ın Kodmik (Kodamik/Kodamık/Damlıca) köyünde de Mehmet ve arkadaşları bir hiç yüzünden çıktığı söylenen kavgada Himmet adlı birini başından yaralayarak ölümüne sebep olmuşlardır (4 Birinci Teşrin 1938, s.2).

Ardahan'ın Sindiskom (Sindizkom/Sindizgom/Yalnızçam) köyünde üç kişi gece vakti bir eve zorla girerek bir kadına tecavüz etmişlerdir. Kimlikleri ortaya çıkan üç kişi yakalanmıştır (Doğu, 12 Ağustos 1938b, s.3). Kadınlara yönelik kaçırma ve tecavüz olaylarının bir başkası Çıldır'da yaşanmış, Rabat (Yıldırımtepe) köyünde dört kişi gece vakti genç bir kadını kaçırmış, içlerinden biri kadına tecavüz etmiştir (Doğu, 20 Ağustos 1938, s.1). Ardahan Hasköy'de de iki kişi gece vakti on üç yaşındaki bir kız çocuğunu yatağından alarak kaçırmışlardır. Kaçıranlar yakalanamamış haklarında takibat başlatılmıştır (Doğu, 3 Eylül 1938b, s.2).

Asayiş olaylarından biri ise olayın daha üst makamlara taşınmasıyla diğerlerinden ayrılmaktadır. Gazetede yer alan habere göre, Ardahan'ın Ur (Altaş)köyünde iki kişi evin bacasından içeriye "bomba" atmış, ocak başında oturmakta olan üç kişi ağır yaralanmıştır. Olayın sebebi anlaşılamamış ancak, zanlılar yakalanmıştır (Doğu, 12 Temmuz 1938, s.1). Olayın içinde bir bomba olması devletin yetkili makamlarının dikkatini çekmiş "Sovyet hududunda bir vatandaşımızın evine bomba ile tecavüz edilmesi hakkında" konulu bir yazıyla İç İşleri Bakanlığınca, Başbakanlık ve Genelkurmay Başkanlığı bilgilendirilmiştir. Şüphesiz burada önemli olan kısım Sovyet sınırına yakın bir yerde bombalı bir saldırının milli güvenliğe yönelik bir durum yaratabilme ihtimalidir (BCA, 16 Temmuz 1938).

Gazetede hırsızlık olayları da yer almıştır. Çıldır'ın Cala köyünde gerçekleşen bir olayda, bir dükkân sahibi işyerinin camlarının kırılarak içeride bulunan eşyanın çalındığı şikâyetiyle zabıtaya başvurmuş, yapılan incelemede işyerinin bizzat dükkân sahibi tarafından soyulduğu anlaşılmıştır (Doğu, 9 Ağustos 1938b, s.2). Çıldır'da postane binasının camlarının kırılarak hırsızlık teşebbüsünde bulunulduğuna yönelik bir ihbar alınmış yapılan incelemede hırsızlığa dair bir ize rastlanmamıştır (Doğu, 9 Ağustos 1938c, s.2). Çıldır'ın Aşağıcambaz köyünden iki kişi,

iki at çalmış jandarmanın takibi sonunda yakalanmışlardır (Doğu, 25 Birinci Teşrin 1938, s.3).

Gazetede, mahkemelere ilişkin haberler de bulunmaktadır. Örneğin, Ardahan Belediyesi'nde görevli kişilerin belediyeye ait kerestelik ağaçları zimmetlerine geçirmek suçundan aldıkları birer yıl ceza haberi gazetede kendine yer bulmuştur (Doğu, 8 Nisan 1938, s.2). Vali Akif İyidoğan'ın gazeteye mahkemelerle ilgili verdiği demece göre, Posof ilçesinde en çok karşılaşılan davalar başlık parası sebebiyle meydana gelen kız kaçırma davalarıdır. Bununla birlikte asayiş olaylarında meydana gelen azalmanın etkisiyle bu ilçede mahkemelerin iş sayısı günden güne azalmaktadır. (Doğu, 2 Şubat 1938, s.4).

Ardahan ile Çıldır sınırında yer alan Behre Hatun (Yeni Beyre Hatun) ormanlık alanında her tarafı kıllı vahşi bir kişinin görüldüğü ve bunun kentte heyecan yarattığına ilişkin haber de bir asayiş olayı olarak görülmeyi gerektirmektedir. Habere göre Ardahanlı avcılar bu kişiyi yakalamak için tertibat almaktadırlar (Doğu, 9 Birinci Kanun 1937, s.1). Avcıların çabası ilerleyen günlerde sonuç vermiş, konuşma yetisini dahi kaybetmiş “vahşi adam” ormanlık alanda yakalanarak önce Ardahan'a getirilmiş ardından tedavisi yapılmak üzere Erzurum'da bir hastaneye yatırılmıştır (Doğu, 4 İkinci Kanun 1938b, s.1).

Ulaşımın henüz çok yoğun olmadığı Ardahan'da trafik kazalarına da rastlanmaktadır. Ardahan'dan yola çıkan yağ yüklü kamyonun şoförü Cennet, Hasköy'de kontrolü kaybederek dereye uçmuş, şoför yaralanırken, bir kişi hayatını kaybetmiştir (Doğu, 6 Ağustos 1938b, s.1). Çıldır'da Cala köyünde bu kez küçük bir çocuk öküz arabasından düşerek tekerleklerin arasında ezilmiştir (Doğu, 23 Temmuz 1938, s.2).

2.5. Resmi İlanlar ve Atama Haberleri

Gazetenin ilanlar kısmında da Ardahan ve çevresine ilişkin az sayıda ilan yer almaktadır. Bunlardan biri, Kars İnhisarlar Müstakil Müdürlüğünden (Tekel) verilmiştir. Kars ve civarında mevcut İnhisar Müdürlüklerine gönderilecek malzemenin nakliyesi için yapılacak açık eksiltmede Ardahan, Çıldır, Göle ve Posof İnhisar Müdürlüklerinin adı geçmektedir (Doğu, 4-5-7-8 Haziran 1938, s.4). Başka bir ilanda, Erzurum İnhisarlar Başmüdürlüğü Göle'de yapılacak idare binası için gazeteye ilan vermiş, açık eksiltmenin İstanbul Kabataş'ta yapılacağı belirtilmiştir (Doğu, 8-9-10-11 Haziran 1938, s.4). Kars ve Şahnalar ile birlikte Ardahan'da yapılacak garnizon inşaatının açık eksiltme ilanı da gazetede yayınlanmıştır (Doğu, 28 Ağustos 1938c, s.4). Bunun dışında kamu

görevlilerinin tayini ve yer değiştirmesi de gazetede yer almıştır. Kızılçakçak (Akyaka) nahiye müdürü Abdullah Kaya, Posof Ziraat Müdürlüğüne tayin edilmiş, yerine Çıldır tahrirat kâtibi (yazı işleri görevlisi) Nazım getirilmiştir (Doğu, 7 Haziran 1938, s.2). İspir’de görevli Fazıl da 30 lira maaşla Ardahan üçüncü sınıf orman mühendisliğine atanmıştır (Doğu, 10 Haziran 1938, s.2). Hâkim Fevzi Tombul, Sarıkamış hakimliğinden Ardahan hakimliğine atanmıştır (Doğu, 5 Ağustos 1938, s.1). İktisat vekaleti Ölçü ve Ayarlar Genel Direktörü Nizamettin Ali, Kars’tan Ardahan’a geçmiştir (Doğu, 16 Ağustos 1938, s.2). Göle merkez okulu öğretmenini Seniha Matarcı, Muğla iline naklen tayin olmuştur (Doğu, 15 Birinci Teşrin 1938, s.2).

İlgili makamların dikkatini halkın sorunlarına çekebilmek için sorunları gazetede dile getirmek, okurlar tarafından etkili bir yol olarak görölmektedir. Ardahan’ın Hanak nahiyesinden Ahmet Can imzalı bir mektup, açık adresinin bilinmemesi sebebiyle yayımlanamamış, gazete bu duruma sayfasında dikkat çekerek, okura hitaben adresin bildirilmesi halinde mektubun yayınlanacağını ve Dâhiliye Vekâleti nezdinde takip edileceğini bildirmiştir (Doğu, 19 şubat 1938, s.3).

3. DEğERLENDİRME VE SONUÇ

Doğu gazetesinin yayınlandığı 1937-1938 yılları arasında Ardahan ve ilçelerine ilişkin haber ve yorumlardan anlaşıldığı kadarıyla bu bölge; söz konusu dönemde seyrek ve köy nüfusu ağırlıklı bir demografik yapı arz etmektedir. şehirler temel altyapı hizmetlerinden yoksundur. şehirlerde dahi içme suyu, elektrik, yakacak gibi temel ihtiyaçlara ilişkin sorunlar olduğu görölmektedir. Haberlere göre eğitim ve kültürel imkânları kısıtlı olan Ardahan’da orta öğretim kurumları mevcut olmadığı gibi ilkokulların da ihtiyaca cevap veremediğı görölmektedir. Sağlıkla ilgili haberlere göre, Ardahan’da uyuz ve frengi başta olmak üzere bulaşıcı hastalıkların yaygın olduğu, alt yapı ve sağlık hizmetlerinin yetersizliğinin bu duruma neden olduğu belirtilmektedir. Buna karşılık devlet kurumlarının sorunu çözmek için birtakım tedbirler aldığı anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte söz konusu dönemde gerek şehir merkezlerinde gerekse kırsal alanda yaygın bir inşaat faaliyeti göze çarpmaktadır. İlçe ve nahiye merkezlerine yapılan hükümet konaklarının yanı sıra belediye ve merkezi idare tarafından okul, mezbaha, otel ve dükkân inşaatları devam etmektedir. Yol yapımı ve tesviyesi de imar faaliyetleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Kırsal bölgelerde hayvancılığın geliştirilmesine

yönelik olarak inşaatlar yapılmaktadır.

Temel iktisadi faaliyet olarak özellikle hayvancılık ön plandadır. Gazete haberlerine göre, hayvancılığa yönelik olarak birtakım yatırımlar yapıldığı, bu bağlamda Göle İnekhanesi'nin en öne çıkan yatırım olduğu göze çarpmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla Cumhuriyet yönetimi Kars ve çevresini bir hayvancılık merkezi olarak görmekte ve temel ekonomik faaliyetin bu yönde olmasına dikkat etmektedir. Ardahan ve çevresi de bu anlayışın bir sonucu olarak hayvancılığa yönelik yatırımlar almıştır.

Gazetede haberlerindeki asayişe yönelik detaylara bakıldığında özellikle nüfusun yoğun olduğu kırsal bölgelerde cinayet, hırsızlık, cinsel suçlar ve kaçırma olaylarına rastlandığı görülmekteyse de bu suçlarda azalma eğilimi olduğu yetkililerce dile getirilmektedir.

Genel itibarıyla Ardahan ve çevresi, gazete haberlerinden takip edilebildiği kadarıyla az gelişmiş, köy nüfusu ağırlıklı, hayvansal faaliyetin ön planda olduğu, şehirleşme problemleriyle karşı karşıya bulunan bir bölge görünümündedir. Engebeli yapısı ve sert kış koşullarının yanında merkeze olan uzaklığı da bu geri kalmışlıkta önemli bir etkidir. Buna mukabil, Cumhuriyet idaresi bu zor şartlara karşı, bölgenin refahını sağlamaya yönelik faaliyetler içinde görünmekte ve bu yönde tedbirler almaktadır.

4. SUMMARY

Today, Ardahan, a province located on the northeastern border of Turkey with Georgia, was a district of Kars in 1937. Due to its remote location, high altitude, and harsh winter conditions, the region was seen as a distant land of the country and could not find a place in the national press during that period. In fact, not just Ardahan, but the entire eastern part of Turkey struggled to get coverage in the national media. In response to this need, on October 14, 1937, a local newspaper called *Doğu* (East) was founded in Erzurum. The newspaper covered news about Turkey and the world, along with news related to regions in the eastern part of Ankara. The main focus of these news stories was Erzurum. However, Ardahan and its districts were also featured, with nearly a hundred articles and commentaries about the region. From on November 18, 1938, *Doğu* published 289 issues, and based on the news about Ardahan and its surroundings, it was clear that the region had a sparse and village-population-heavy demographic structure during that period. The cities lacked basic infrastructure services. Even in cities, basic needs such as drinking water, electricity, and fuel were not met. There was also a

negative situation in healthcare. Diseases such as scabies, leprosy, and syphilis were common. Educational and cultural opportunities were extremely limited. There were no secondary schools, and even primary schools could not meet the needs. Especially in the villages, going to school was a significant issue.

Additionally, during this period, widespread construction activities were evident in both urban centers and rural areas. In addition to government buildings being constructed in district and sub-district centers, the construction of schools, government offices, gendarmerie stations, officers' homes, training houses, slaughterhouses, hotels, and shops was ongoing. Road construction, leveling, and the building and repair of bridges were also important parts of the development activities. Construction activities related to animal husbandry were continuing in rural areas. As a basic economic activity, animal husbandry was particularly emphasized. It seems that the Republican administration viewed the region as an animal husbandry center and wanted the main economic activity to be oriented in this direction. Indeed, during this period, Ardahan was an important exporter of livestock, meat, and dairy products. However, there were issues regarding the sharing of pasturelands. Problems also existed with the implementation of the Settlement Law. Due to the climate, farming was done only in limited areas of the city. The region had always been associated with long and harsh winter conditions. This situation was reflected in the newspaper, with frequent reports about people losing their way due to snowstorms or roads being blocked by snow. During the spring, the melting snow caused rivers to swell, leading to floods and human losses, which were also reported in the newspaper. Official announcements and appointment news were also included in the newspaper, with a particular emphasis on construction projects and service procurements in rural areas.

5. KAYNAKLAR

- Aktaş, A. (2022). *Doğu gazetesi ve Doğu gazetesinde kadın*. Yayımlanmamış doktora tezi, Giresun Üniversitesi, Giresun.
- Arslan, N. ve Tekir, S. (2013). *Kars basın tarihi (1921-1980)*. Kars: Eser Ofset ve Matbaacılık.
- Aydın, H. (2025). Cumhuriyet Dönemi'nde sağlık mücadelesinin bulaşıcı hastalıklara ve toplum sağlığına yansıması: Kars ili örneği, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, (22/85), 28-41.
- Başkaya, Ş. (2003). Pars (Panthera Pardus), *Orman ve Av Dergisi*, (6), 24-30.
- BCA. (16 Temmuz 1938). 30-10-0-0 101 652 16.
- BCA. (25 Mayıs 1938). 00.00.0000 30-18-1-2 83- 45 – 14 214-187.

- Birinci Ziraat Kongresi İhtisas Raporları, (1931). Ankara: Milli Tasarruf Cemiyeti.
- Çakıcı, D. ve Çakıcı, N. (2024). 1928 Harf inkılabı sonrası halk eğitiminde mühim bir teşkilatlanma örneği: Millet Mektepleri (1928-1935), *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (65), 31-52.
- Çavdar, M., Aslan, Ö., Yıldız, Y. ve İçer, D. (2022). Cumhuriyet'in ilk yıllarından günümüze öğretmen seçme, yetiştirme ve atama uygulamaları, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 8(57), 1428-1440.
- Çolak, M. (2017). *Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Türkiye'de hayvancılık politikası ve bir Macar uzman: Oszkar Wellmann*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Doğru, A. (1985). *Yukarı Kür boylarının yer adları üzerinde bir araştırma*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Doğu Gazetesi. (14 Birinci Teşrin 1937). s.2., *Doğuda imar faaliyeti*.
- Doğu Gazetesi. (9 İkinci Teşrin 1937). s.2., *Muhabir mektupları- Ardahan güzelleşiyor, fakat ihtiyaçları çok...*
- Doğu. (9 Birinci Kanun 1937). s.1., *Ormanda vahşiler gibi yaşayan bu adam kim?*
- Doğu. (18 Birinci Kanun 1937). s.4., *Doğuya gelin! Doğuya gelin!*
- Doğu. (30 Birinci Kanun 1937). s.5., *Doğu'da cezri bir kültür seferberliği lazımdır.*
- Doğu. (1 İkinci Kanun 1938). s.4., *Hayvancılığıyla geçinen bir şehir: Ardahan.*
- Doğu. (2 İkinci Kanun 1938). s.3., *Aziziye Tabyası- Çar ordusunun ilk hedefi Ardahan Kalesi idi.*
- Doğu. (4 İkinci Kanun 1938a). s.3., *Ardahan Kalesi bütün fedakârlıklara rağmen düşman eline geçti.*
- Doğu. (4 İkinci Kanun 1938b). s.1., *Vahşi adam yakalandı.*
- Doğu. (5 İkinci Kanun 1938). s.3., *Aziziye Tabyası-Serasker buraya gelip hesap versin.*
- Doğu. (11 İkinci Kanun 1938). s.5., *Ardahan'da kâğıt oyunu yasak.*
- Doğu. (12 İkinci Kanun 1938). s.5., *Ardahan'da yılbaşı gecesi.*
- Doğu. (16 İkinci Kanun 1938a). s.7., *Ardahan Belediyesi az zamanda neler yaptı?*
- Doğu. (16 İkinci Kanun 1938b). s.3., *Benim Görüşüm-Apis başlı inekler.*
- Doğu. (18 İkinci Kanun 1938). s.5., *Geçen yıl içinde Kars'ta yapılan işler.*
- Doğu. (19 İkinci Kanun 1938). s.4., *Geçen yıl içinde Kars'ta yapılan işler.*
- Doğu. (26 İkinci Kanun 1938). s.1., *Şu isimleri değiştirelim.*
- Doğu. (1 Şubat 1938). s.2., *Kars Valisile görüştüm.*
- Doğu. (2 Şubat 1938). s.4., *Kars Valisi ile görüştüm.*
- Doğu. (3 Şubat 1938). s.2., *Doğu kasabalarını tanıyalım- Şavşat.*
- Doğu. (6 Şubat 1938). s.2., *Bazı köylerde çıkan hastalıklar.*
- Doğu. (9 Şubat 1938). s.3., *Baş müşavirimizin gazetemize beyanâtı.*
- Doğu. (19 Şubat 1938). s.3., *Açık muhabere.*
- Doğu. (22 Şubat 1938). s.5., *Kars'ta kar tipisinden dört kişi dondu.*

- Doğu. (8 Mart 1938). s.2., *Doğu şehirlerinde kar ve kış.*
- Doğu. (16 Mart 1938). s.2., *Bir köyden şarbon kordonu kaldırıldı.*
- Doğu. (8 Nisan 1938). s.2., *Ardahan'da belediye inşaatında kereste ihtilası.*
- Doğu. (29 Nisan 1938). s.1., *Muammer Alatur: Düşman gene pusuda.*
- Doğu. (10 Mayıs 1938). s.1., *Ardahan'da dereden bir kadın cesedi çıkarıldı.*
- Doğu. (24 Mayıs 1938). s.2., *Göle haberleri.*
- Doğu. (31 Mayıs 1938a). s.2., *İnhisarlar İdaresi Doğuda yeni binalar yaptırıyor.*
- Doğu. (31 Mayıs 1938b). s.2., *Bir adam attan dereye düştü ve boğuldu.*
- Doğu. (31 Mayıs 1938c). s.2., *Kaza kurşunu mu?*
- Doğu. (7 Haziran 1938). s.2., *Nahiye Müdürü değiştirildi.*
- Doğu. (4-5-7-8 Haziran 1938). s.4., *Kars İnhisarlar Müstakil Müdürlüğünden.*
- Doğu. (10 Haziran 1938). s.2., *Tayin.*
- Doğu. (8-9-10-11 Haziran 1938). s.4., *Erzurum İnhisarlar Başmüdürlüğü.*
- Doğu. (17 Haziran 1938). s.2., *Posof'ta yıldırım koyun güden bir çocuğu öldürdü.*
- Doğu. (19 Haziran 1938). s.2., *Kars-Göle İnekhanesi tevsi ediliyor.*
- Doğu. (21 Haziran 1938). s.2., *Çayıra hayvan girdi diye insanlara kıyanlar.*
- Doğu. (28 Haziran 1938a). s.2., *Bu sene Doğuda yapılacak yeni hükümet konakları.*
- Doğu. (28 Haziran 1938b). s.7., *Kars'ın milattan beri geçirdiği günler.*
- Doğu. (29 Haziran 1938). s.2., *Silahlı karıştırırken çıkan kurşun.*
- Doğu. (30 Haziran 1938). s.2., *Ardahan senede bir milyon sade yağ ve beş bin baş ayaklı hayvan çıkarır.*
- Doğu. (12 Temmuz 1938). s.1., *Bacadan atılan bomba.*
- Doğu. (22 Temmuz 1938). s.2., *Ellerinde silahla bir ağılı basmak isteyenler.*
- Doğu. (23 Temmuz 1938). s.2., *Bir çocuk öküz arabası altında can verdi.*
- Doğu. (31 Temmuz 1938a). s.2., *İki binanın temeli daha atıldı.*
- Doğu. (31 Temmuz 1938b). s.2., *Üç çoban bir adamı öldürdüler.*
- Doğu. (5 Ağustos 1938). s.1., *Fevzi Tombul Ardahan Hakimliğine tahvil olundu.*
- Doğu. (6 Ağustos 1938a). s.2., *Genç bir aşık sevgilisinin babasını öldürdü.*
- Doğu. (6 Ağustos 1938b). s.1., *Gene bir kamyon dereye uçtu.*
- Doğu. (7 Ağustos 1938). s.2., *Üç çoban birleşip bir adamı öldürdüler.*
- Doğu. (9 Ağustos 1938a). s.2., *Çıldır'da yeni binalar.*
- Doğu. (9 Ağustos 1938b). s.2., *Kendi dükkanını kendisi soyup başkasına yüklemiş.*
- Doğu. (9 Ağustos 1938c). s.2., *Çıldır Postanesinin soyulmak istendiği tahakkuk etmedi.*
- Doğu. (10 Ağustos 1938a). s.3., *Ardahanda inşaat ve iskân durumu.*
- Doğu. (10 Ağustos 1938b). s.3., *Çıldır'da heyelan mıntıkasındaki bir köyün vaziyeti.*
- Doğu. (10 Ağustos 1938c). s.2., *Göle kazası süratle imar ediliyor.*
- Doğu. (12 Ağustos 1938a). s.1., *Kağızman fidanlığı.*
- Doğu. (12 Ağustos 1938b). s.3., *Zorla güzellik olur mu?*
- Doğu. (16 Ağustos 1938). s.2., *Kars haberleri.*

- Doğu. (17 Ağustos 1938). s.1., *Bir çocuğu değirmen suyuna atarak boğdular.*
- Doğu. (18 Ağustos 1938). s.1., *Doğu'da cinsleri belli olmayan hayvanlar var mı?*
- Doğu. (20 Ağustos 1938). s.1., *Genç bir kızı yatağından çıplak kaçırdılar.*
- Doğu. (26 Ağustos 1938). s.3., *Ardahanda köylüye toprak.*
- Doğu. (27 Ağustos 1938). s.1., *Doğunun sıhhat işleri de gün geçtikçe düzeliyor.*
- Doğu. (28 Ağustos 1938a). s.2., *Yıldırım bir çiftçiye vurdu.*
- Doğu. (28 Ağustos 1938b). s.2., *Sandıkdaki tabanca.*
- Doğu. (28 Ağustos 1938c). s.4., *Kars Askeri Satın Alma Komisyonundan.*
- Doğu. (3 Eylül 1938a). s.1., *Veteriner müşaviri.*
- Doğu. (3 Eylül 1938b). s.2., *Bir kızı zorla yatağından kaçırdılar.*
- Doğu. (6 Eylül 1938). s.3., *Kanlı kavga.*
- Doğu. (15 Eylül 1938). s.2,3., *Kars Vilayetine 938' de yaptığı işler.*
- Doğu. (17 Eylül 1938). s.2., *Trabzon Kültür Kongresi hangi mevzuları görüştü?*
- Doğu. (21 Eylül 1938). s.3., *Oğlunu yaralayan baba.*
- Doğu. (24 Eylül 1938). s.2., *Değirmende uyuyan bir adamı vurdular.*
- Doğu. (25 Eylül 1938). s.3., *Posof'ta imar işleri.*
- Doğu. (4 Birinci Teşrin 1938). s.2., *Yalancı muhbir.*
- Doğu. (5 Birinci Teşrin 1938). s.2., *Kars kazaları bu sene fare istilasına uğradı.*
- Doğu. (7 Birinci Teşrin 1938). s.2., *Ardahan'da kar.*
- Doğu. (11 Birinci Teşrin 1938a). s.2., *Çıldır-Arpaçay Postası.*
- Doğu. (11 Birinci Teşrin 1938b). s.2., *Kars'ta fare mücadelesi.*
- Doğu. (15 Birinci Teşrin 1938). s.2., *Kars öğretmenleri arasında nakil ve tayinler.*
- Doğu. (19 Birinci Teşrin 1938). s.2., *Bir ana gayrimeşru çocuğunu öldürdü.*
- Doğu. (25 Birinci Teşrin 1938). s.3., *Yakalanan hayvan hırsızları.*
- Doğu. (29 Birinci Teşrin 1938). s.11., *Sihhat ve iskân.*
- Ertem, T. (2025). *Ardahan kazası (1926-1992)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Gündoğdu, Ş.K., Temiztürk, H. ve Timur, M.C. (2022). 100. yılında Ardahan basın tarihi. İhsan Kurtbaş (Ed.) *Ardahan Değerlemeleri 4*, içinde (ss.417-469). Ankara.
- İç İşleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü. (1968). *Köylerimiz*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Kanbir, N. (2022). *1836 tarihli Çıldır eyaleti Nefs-i Çıldır Sancağı nüfus defteri tahlili ve transkripsiyonu*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ardahan Üniversitesi, Ardahan.
- Kızıltepe, A., Melikoğlu, B. ve Yiğit, A. (2014). Göle İnekhanesi'nin kuruluşu ve tarihsel gelişimi, *Lokman Hekim Journal, IV. National Symposium of The History of Veterinary Medicine and Professional Ethics 21-23 May 2014*, 54-55.
- Resmî Gazete. (18 Temmuz 1921). Anavatana İltihak Eden Arazide İcra Edilecek Teşkilat-ı Mülkiyeye Dair Kânun.
- Resmî Gazete. (26 Haziran 1926). Teşkilatı Mülkiye Kanunu.
- Resmî Gazete. (3 Haziran 1992). On Üç İlçe ve İki İl Kurulması Hakkında

Kanun.

Soysüren, A. (2019). Ardahan halkevi deneyimi. İhsan Kurtbaş (Ed.) *Ardahan Değerlemeleri 1*, içinde (ss. 75-116). Ankara.

Soysüren, A. (2021). Yakacaktan ormana hayvancılıktan yaylaya. İhsan Kurtbaş (Ed.) *Ardahan Değerlemeleri 3*, içinde (ss.243-271). Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü. (1937). *20 İlk Teşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı Kati ve Mufassal Neticeler*. Devlet Basımevi: Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2024). Nüfus ve demografi. 16 Eylül 2025 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109> adresinden erişildi.

Yüksel, S. (2019). Doğu Anadolu Kırmızısı (DAK) sığır ırkının yöresel durumu ve yetiştirme yöntemlerinin bazı ırk karakterlerine etkisi üzerine bir çalışma, *Lalahan Hay. Araşt. Enst. Dergisi*, 59 (2), 64-71.

Çatışma beyanı: Makalede çıkar çatışması olmadığını ve herhangi finansal destek alınmadığını beyan ederim

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

